

Üçüncü sene

On üçüncü sayı

DARÜLFÜNUN
İLAHİİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

Tarihî, içtimaî, dinî, felsefî

İkinci Teşrin — 1929

Istanbul — Şehzadebaşı
Evkaf Matbaası
1929

Aşağı cemiyetlerde zihin fonksiyonları

ikinci fasıl

İştirak Kanunu

I

Mâşerî tasavvurlar arasında rabitalar başka türdür. İptidai insanların mâşerî tasavvurları esasen sirri olan vasıfı ile ayrılır, ve onların zihniyetleri bizimkinden başka suretle muteveccihdir, binaenaleyh onların tasavvurlarının, bizim nefsimizde olduğu surette yekdiğerine merbut olmadığını kabul etmemiz lâzımdır.

Mâşerî tasavvurlara ait rabitaların sırf mantıkî vasfı haiz kanunlara tabi olmak lâzımgeldiğini hiç bir şey isbat etmez. Sonra bizim müdrikemize ait mantıktan başka bir mantık mefhumu bize göre ancak menfi ve boş bir tasavvur olacaktır. İmdi hiç olmazsa tasavvurların iptidaların zihniyetinde nasıl irtibat ettiklerini elde etmek tecrübe edilir. Lisansları tetkik edilir, müesseseleri ve itikatları tefsir olunur: bu suretle onların zihniyeti ile mantıkî zihniyet arasında mümkün bir geçit, takribî bir irtibat bulunur,

Mukayeseli tetkikat nakada çok temadi ettirilir, ve vesikalar ne kadar ileri gitmemize müsai alursa aradaki fark o kadar his olunur bir hal alır.

Vakıa bir iptidai cemiyet muhitinden geçen bir kâşif bu meseleyi tetkik etmeye vakit bulamaz; ve hemen hemen bu meseleyi düşünmez. İnsan mahiyetinin en başka başk şerait altında bazı safhalarının dikkate lâyık temadisini görür, menşei ve vasfı kendisince meçhul kalan düşünme ve hareket etme tarzının huzurunda hayretini ifa' eder. Bu müteakip intibaların kendi aralarında nasıl birleşdiklerinin teharrisini eğer sathî bir mâlumatı varsa ananevî ruhiyat ve mantığın verdiği umumî izahlar ile iktifa eder.

Fakat iptidai cemiyetlerde uzunca müddet beraber yaşayan müşahitleri, hususile bu iptidai insanların düşünme ve hisetme tarzlarına

nüfuz edebilmek için cehit sarfeden müşahitleri dinleyecek olur isek temamile başka bir lisan dinlemiş oluruz.

Meselâ bu müşahitlerden biri diyor ki “Maori’nin zihnîyeti kuvvetli bir sırrı mahiyettedir. Maori’nin zihnine ve maori itikatlarına ait çok garip nazariyeler söylendiğini işittik. Fakat hakikat şudur ki biz ne onu ne de bunu anlayamıyoruz ve anlayamayacağız. Biz yerli zihninin asl ruhunu asla anlayamayacağız. Çünkü bunun için bizim de iptidai bir nefse malik bulunduğumuz zemana kadar bir çok asırların cereyanını aşmamız lâzımgelecektir. Halbu ki çok zaman var ki bu sırrı yolun kapıları kapanmıştır.

Bununla beraber müşahitler kendilerine yabancı ve izah edilmez gözüken istilâhlar ve daha doğrusu, tasavvurların rabitalarını toplamışlardır. Mesela “Landana, da (Congo) husule gelen susuzluk bilhassa misyonerlerin ibadet esnasında giydikleri bir nevi şapkaya isnat olundu. Yerliler onun yağmurun yağmasına mâni olduğunu söylüyorlar ve misyonerlerin memleketi terk etmesini ısrar ile istiyorlardı. Onları ikna etmek kabil olmadı. Nihayet yağmur bol bol yağmaya başlayınca feveranları sükûn buldu.”

Doktor Pechüel, Loango, ya ait şunları zikir ediyor : ” Katolik misyonerlerinin karaya çıkmalarından sonra yağmurlar kesilir, ekinler bozulmaya yüz tutar. Ehali bunun rahiplerin ve bilhassa onların giydikleri uzun elbisenin neticesi olduğuna hüküm ederler. Diğer defa yeni karaya çıkmış bir beyaz beygir munakalatı sekteye uğratmış ve zenci reisile zahmetli bir konferansa mahal vermiş idi. Parlak bir manto, garip bir şapka, bir şezlong, her hangi yeni bir alet en vahim sui zanları dâvet ede bilir. Yeni teçhizat ile donanmış bir yelkenliyi yahut diğerlerinden fazla bacası olan bir vapuru görmek bütün sahil ehalisini kızdırır, ve eğer meşum bir vaka husule gelirse derhal istimal hilafına zuhur eden şeye atfolunur.”

Diğer bir müşahit yeni Gineye ait zikir ediyor : “zevcem ile birlikte yerleştiğimiz anda bütün sahil boyunca bir zatülcemp hastalığı müstevli idi. Bittâbi benim ile zevcem ölümü getirmekle itham olunduk, bize ceza isteniyordu. Maamafih bir sebep lâzımgeliyordu, ve yerliler bizdeki bir koyunu itham ettiler, koyun öldürüldü. Hastalık nihayet bulmadı, iki keçi vardı, onu öldürmemi rica ettiler. Nihayet ithamları yemek odasında duvarda duran kraliçe wictorya’nın büyük resmi üzerine temerküz etti. Halbuki hastalıktan evvel ehali bu resmi görmek için hatta uzakdan geliyordu. Fakat şimdi resim ölüm amili oldu ve benden onu kaybetmekliğim talep edildi.

Tanna’da [yeni Hebrit] tabii fikirlerin bazıları diğerlerine nasıl.

merbut olduğunu söylemek hemen hemen imkânsız görünür . Meselâ biri bir yoldan geçerken bir ağaçtan üzerine bir yılan düşer , oğlunun uzak bir memlekette öldüğünü haber alır , ve bu iki vakayı birbirine rapteder .

Şimalî Amerika'da aynı rabitalar vardır . Bir müşahit söyleyor : “Bir akşam memlekete ait hayvanlar hakkında konuşuyorduk , fransadaki tavşanları anlamak istediler . Gölge yapan ateşin aydınlığında parmaklarımı o şekle koyarak onlara gösterdim . Tesadüfen ertesi günü her vakitkinden ziyade balık tutulur . Buun sebebi o şekil olduğuna zahip oldular ve benden her akşam aynı şeyi yapmamı rica ettiler . ”

Yeni ginede deniz avından avdet eden bir kimse hiç bir şey tutmadığından dolayı kendi iplerini birisinin büyülediğine hüküm eder ve onu bulmayı düşünür . O anda komşu ve dost bir köyden ziyarete gelen bir yolcuğu görür . O kimsenin büyücü olduğuna hüküm ederek müsait bir anda onu öldürür . ”

Bu vakiaları alelade izah etmek isteyenler şöyle derler : İptidailer tefrik etmeksizin illiyet umdesini tatbik ederler , ve sabık olan bir şeyi illet ile karışdırırlar . Bu da safsatacılık adıla gösterilen malûn olan düşünce hatâsından başka bir şey değildir [Post hoc ergo propter hoc] . Derler ki iptidailerde hatâ olabilmek fikri yoktur . Onların nefislerinde tasavvurların teakubu eşyanın filvaki aralarında merbut olmasını tekeffül etmesine kâfi gelir : Yahut daha doğrusu irtibatın bir zemana mühtaç olmasını düşünemezler . Hatta müşahitler bile çok kerre bu izahı telkin ederler . Doktor Pechüel , diyorki : “yerlilere göre tesadüf denilen şey yoktur . zemanda hatta çok uzak mekânda bazıları diğerlerine muttasıl olan şey onlara tıpkı bir illiyet rabitasıla merbut olan şey gibi kolay gözüktür . ”

Evet biz göreceğiz ki iptidailere göre asla tesadüf denilen şey yoktur . Fakat izahın diğer kısmına gelince temamiyle yanlış değilse bile muhakkak eksikdir . Çünkü şüphesiz iptidailer medeniler kadar ve belki onlardan ziyade safsatacılık yaparlar . Fakat pek çok vaki olur ki bir sınıf vakiaların basit numuneleri olan geçen vakialarda illiyet umdesinin mahdut ve safca bir istimalinden başka bir şey vardır . Bir hadiseyi diğerine rapteden şey sırf zamanda vasıtasız bir tekaddümden ibaret değildir . His olunan , yahut görülen teakup rabıtayı telkin edebilir , fakat bizzat rabita bu teakup ile asla karışmaz . Bu rabita iptidainin tasavvur ettiği mukaddem ile tâli arasında sırrî bir nisbetten ibarattır : Birinci vakia ikinciği husule getirmek ve izhar etmek hassasına maliktir . Yukarda geçen şeye ve mevcudatın sırrı hassalarına ait şeyler mülahaza edilecek olursa doktor Pechül'in naklettiği vakiaların bizzat kendisinden çıkar .

Bir rahip cübbesinin, üç bacalı bir geminin, kauçuklu bir yağmur-luğun, her hangi âdete muhalif bir şeyin sirrî hassası her vakit mü-essir olur.

Spencer ve Gillen'e göre yabancı olan her şey yerliye göre büyük bir korku tevhit eder. Kırâliçe Wictoria'nın resmi meselesinde safsata-cılık ile olan izahın kâfi olmadığı meydandadır. Bu resim müstevli bir hastalığın zuhurundan evvl yerlilere munis gelirdi, ona alışmışlardı. Ona ancak dördüncü seferde müteakiben misyoneri, koyunu, keçilerini teçrim ettikten sonra mes'uliyet attettiler. Onu itham etmeleri şüphesiz bu fevkalade olan şeye mülâsık zanettikleri sirrî hassadan dolayıdır.

Bu vakiaları anlamak ve bir umdeye irca etmek için mâşerî tasav-vurların sirrî hassasını görmek ve iptidâî cemiyetlerin zihniyetlerinde bu tasavvurların arasında teşekkül eden rabitalarda da aynı vasfı tanı-mak lâzımdır.

Zamanda teakup bir rabita unsurdur, fakat bu unsur daima zarurî değildir. Eğer başka türlü olaydı en müstemir, en bedihî hadiselerin teakubü çok kerre iptidailerin nazarından kaçması nasıl izah olunur! Mesela, "ja-luo," (garbî Afrika) lar gündüzün aydınlığıyla güneşin zıya-sını irtibat ettirmezler: Bunlar bu iki şeyi temamilen ayrı telakki ederler ve bu zıyanın gece ne olduğunu sorarlar.,

Kezâ Abipon' lar "mesela bir süngü darbesile ölen kimsenin ölü-münü asla silahdan değil büyücünün insan öldüren sanatının eseri sayarlar, ve müteveffanın kalbi ve dili ölümünden sonra cisminden çı-karılıp ateşde kızartılır ve köpeğe verilirse cezâ olarak büyücünün de öleceğine inanırlar.,

İşte böylece değil yalnız en bariz hâdiselerin teakubu iptidailerin nazarında çok kerre his olunmaz bir tarzda geçmekle kalmaz. Belki asla tehakkuk etmeyen teakuplara ciddiyetle inanırlar. Tecrübe bun-ları ikâz etmekden daha ziyade bu itikatları tesis etmek iktidarını haiz oluyor. Onların zihniyeti- gördüğümüz gibi- tecrübeye nüfuz edemez. Bunun için bunlar misyonerlerin cübbesini kuraklıktan mes'ul tuttuk-ları yahut müstevli hastalığı bir resmin huzuruna attettikleri vakit zihinlerinde menkuş olup onlara göre bir illiyet nisbetine inkılap eden sırf zamanda teakubun dir eseri değildir.

Bizim tecrübe ve zamanda teakup tesmiye ettiğimiz şeyi alelade kabul etmeye hazır ve infialî bir tarzda buna maruz kelmaya müs-tait nefisleri biz iptidâî insanlarda bulamayız. Bunlara göre ne olursa olsun eşya, canlı mevcudat, yahut insan elinden çıkmış aletler ve edevatlar sirrî hassalarla dolu olarak zuhur eder. Binaenaleyh her vakit şeyce nisbete karşı kaytsız kalan bu nefisler bilhassa hazır yahtu

bilkuvvve sirrî irtibatlara karşı dikkatlidir. Kabletteşekkül olan bu irtibatların menşeleri asla şimdiki tecrübeden değildir.

II

Artık bu irtibatlar gerek iptidailerin nefsindeki zafiyet ile, gerek hatıralar tēdaisile gerek illiyet umdesinin safca bir istimalile, gerek safsatacılık ile izah etmeye uğraşmamalı, velhasıl onların zihin faaliyetini mantikî zihniyetin aşağı bir şekline irca etmek istememelidir. Asıl bu irtibatları mülâhaza ederek bunların umumî bir kanuna, iptidailerin zihniyetinde çok kerre eşya ve mevcudatı aralarında tutan müşterek esasa tabi olup olmadığını arayalım. İşte bu nisbetlerde hiç bir vakit eksik olmayan bir unsur vardır. Muhtelif şekiller, ve muhtelif derecelerde mâserî bir tasavvura merbut olan eşya yahut mevcudat aralarında çok kerre basit bir iştirak, *Participation*, vardır. İşte bunun için bu tasavvurları ve kablelirtibatlarını idare eden iptidailerin zihniyetine mahsus bir umde olarak şimdilik *iştirak kanunu* diyelim.

Bu kanun hakkında şimdiden mücerret bir ifadede bulunmaktan ziyade aşağıdaki beyanatın bunun kâfi derecede tarif etmesini bekleyelim.

Göreceğiz ki iptidailerin zihniyetindeki mâserî tasavvurlarda eşya, mevcudat, hadiseler bize göre anlaşılmaz bir surette hem kendileridir, hem de kendilerinden başka bir şeydir.

Yine bizim için anlaşılmaz bir surette, eşyada olmakla beraber hem de eşyanın haricinde sirrî kuvvetleri, hassaları, keyfiyetleri, fiilleri kabul eder, ifade eder.

Diğer tabir ile bu zihniyete göre bir ile çok, aynı ile gayrı arasında tearuz, v. s. ve ya iki hattan biri inkâr edilirse diğerinin iskat edileceği yahut aksi zarurieti yoktur. Böyle bir şey ancak ikinci derecede bir faydadır, bazan bu tearuz görülür gibi olur, çok kerre ise hiç görülmez.

Çok kerre mantikî zihniyete göre yekdiğerine karışdırılması muhal olan mevcudat arasındaki her hangi bir asıl ile olan sirrî bir iştirak önünde bu tearuz zail olur. Mesela “Trumeli, ler [Şimalî Brezilia kabilelerinden] kendilerinin su hayvanatı olduklarını söylerler. — Beroro, lar [komşu kabile] kendilerinin kırmızı Arara [papagan] olmalarile iftihar ederler.”

Bu, yalnız onların öldükten sonra Arara haline geleceğini ne de aralarının insana tahavvül etmiş olduklarını, ve binaenaleyh insanlar gibi müamele edilmelerini göstermekle kalmaz. Asıl başka şey mevzuu ba-

histir. Bu onların kendilerine verdikleri bir isim, kendilerinin bildirdikleri bir akrabalık değildir. Bildirmek istedikleri şey esaslı bir ayniyettir. Onlar hem bulundukları haldeki gibi insan, hem de kırmızı tüylü kuşlar olduklarını söylerler. Bunu rivayet eden müşahit bunu anlayamıyor. Fakat iştirak kanunu ile idare edilen bir zihniyete göre bunda hiç bir müşkülât yoktur. Totemcilik şekline ait bütün cemiyetlerde totem zümresine ait ferîlere onların totemlerinin ayniyetini tazammün eden şey bu cinsden mâşerî tasavvurlardır.

Kuvvetcilik noktai nazarından kezâ mevcudat ve hadisatın husulu filan yahut filan vakanın zuhuru, sirrî şerait altında bir şeyden yahut bir mevcuttan diğerine irtibat eden sirrî bir tesirden mütevellittir. Bu şerait: temas, intikal, incizap, uzakdan tesir v. s. gibi gayet türlü türlü şekiller altında meydana çıkan bir iştirake tabi olur.

İptidai neviden bir çok cemiyetlerde avın, balığın yahut, meyvaların bolluğu, mevsimlerin ve yağmurların intizamı, muayyen şahıslar tarafından ifa edilen bazı merasimin ifasına yahut hususî bir sirrî hassaya malik olan mukaddes bir şahsın sıhhatine, huzuruna bağlıdır.

Kezâ, yeni doğan çocuk babasının yaptığı ve yediği v. s. her şeyin cezasına maruz kalır. Hintli ava yahut harbe gittiği vakit, karısının evinde kalmasına göre, filan yemekten yahut filan işden içtinap etmesine göre mes'ut olur, yahut betbahit olur.

Bu cinsden münasebetler mâşerî tasavvurlarda sayısızdır. vakalar arasında bizim illiyetin tabii nisbetleri dediğimiz şey ya görülmez yahut pek ehemmiyetsiz bir surette geçer. Birinci mevkii, ve çok kerre bütün mevkii işgal eden şey sirrî iştiraklerdir.

İşte bundan dolayı iptidailerin zihniyeti hakkında kablelmantıkî denebileceği kadar sirrî denmesi de doğrudur, Bu iki kelime, mütemayiz iki vasıf olmaktan ziyade esaslı bir aynı hassanın iki safhasıdır.

Bu, zihniyetin bilhassa tasavvurları muhtevası nazarı mülâhazaya alınırsa sirrî denilecek; daha ziyade irtibatları nazarı dikkate alınırsa kablelmantıkî denecektir. Kablelmantıkî denmekle mantıkî düşüncenin zuhuruna kadar zamanca bir nevi mütekaddim safha tesis ettiği pek anlaşılmalıdır. Mâşerî tasavvurları henüz mantık kanunlarına tabi olmayan insanî yahut kablelinsanî mevcudat zümreleri bulunup bulunmadığı meçhul olmakla beraber bu cihet pek az muhtemeldir. Şimdilik daha iyisi bulunmamasından dolayı kablelmantıkî denilen aşağı nümuneden olan cemiyetlerin zihniyeti bu vasfı göstermez. Bu zihniyet mantık zıttı *Antilogique* değildir. Kezâ lâmantıkî *Alogique* de değildir. Kablelmantıkî demekle şunu demek istiyoruz ki bu zihniyet mantıkî zihniyet gibi her şeyden evvel tenâkuzdan kaçmaz. Evvela iştirak

kanununa inkıyat eder. Vakıa tenakuzdan hoşlanır değildir, fakat ondan iç'ınap etmeyi de düşünmez. Çok kerre ona karşı kayıtsızdır. Bu z hıiyeti tetkik etmenin bu kadar müşkül olması bundan ileri glıyor.

İşte bu vasıflar, görüldüğü gibi, ancak mâşerî tasavvurlara ve onların rabitalarına tealluk eder. Mümkün olduğu takdirde, fert bu mâşerî tasavvurlardan âzâde olarak mulahaza olununca bir iptidâf, bizim gibi his edecek, muhakeme edecek, ve kendisini sevk ve idare edecektir. Teşkil edeceği intikaller muayyen ahvalde bize göre temamilie mâkul bir tarzda olacaktır. İptidâf, meselâ, iki tane av düşürse, fakat onlardan bir tanesini bulabilse ötekini ne olduğunu soracak arayacaktır. Eğer birdenbire yağmur zuhur eder hâli müşkülleşirse bir barınacak yer arayacaktır. Yırtıcı bir hayvan tesadûf ederse kaçmak için tetbirler düşünecektir v. s.

Fakat şu var ki bu cinsden olan vakalarda iptidailer bizim gibi düşünecek bizim ittihaz edeceğimiz tavur ve hareketi onlar da ittihaz [netekim en basit ahvalde en akıllı hayvanlarda böyle yaparlar]edecek olmakla beraber bundan onların zihin faaliyetinin bizimki gibi daima aynı kanunlara tabi olacağı neticesi çıkmaz. Filvaki bu zihniyetin mâşerî olmak suretile kendine mahsus kanunları vardır ki bunların birincisi ve en umumisi iştirak kanunudur.

Bu zihin faaliyetinin, üzerinde işlediği madde daha evvel iştirak kanununun tesirine maruz kalmıştır. Çünkü mâşerî tasavvurlar mantıkî mefhumlardan temamilie başkadır.

Bizim mantıkî amelyelerimizin maddesi olan bu mefhumlar, mâlûm olduğu uzere, daha evvel aynı cinsden olan mütakaddim ameliyelerden doğar. İnsan, hayvan, uzviyet gibi mücerret olan küllî bir lafzın basit ifadesi bir çok hükümleri bilkuvve ihtiva eder.

Fakat iptidailerin mâşerî tasavvurları, bizim mefhumlarımız gibi, asıl zihin filinin bir mahsulu değildir. Bu tasavvurlar tamamlayıcı cüz olarak hissî ve muharrik unsurları ihtiva eder, ve bilhassa mefhumlara ait ithal ve ihraç ameliyeleri yerine az çok vazih bir surette teayyun etmiş, fakat umumiyetle pek canlı his edilmiş iştirakleri tezammün eder.

Bunun için mesela bir suret, bir resim iptidailere göre bize göre olduğundan bütün bütün başka bir şeydir. Yukarda delilini gördüğümüz sirrî hassaları onlara isnat etmek bundan ileri gelir. Bedihidir ki her suret, her yeniden tekrar husul bulan şey aslın mahiyetine, hassalarına, hayatına iştirak ettiğinden dolayıdır.

Bu iştirak, mesela, bir resmin modelin malik olduğu hayatın yahut hassaların mecmuunun bir kısmını haiz olduğu bir taksim tarzında

anlaşılmalıdır. İptidai zihniyet o hayatın o hassaların hem modelde, hem de surette bulunmasında hiç bir müşkülât görmez. Aralarında-ki sirrî bir rabîta mucibince-ki bu rabîta iştirak kanunu diye tasavvur olunur- suret modeldir, netekim Bororo'lar Araradır. Binaenaleyh surette elde edilen şey aslında da elde edilir, ve asla müessir olmak suretile onun suretine de tesir edilir.

Tıpkı bunun gibi, yukarıda gördüğümüz, eğer Mandan'reisleri Katlin'in kendi resimlerini almasına müsait bulunurlarsa mezara gittikleri vakit son uykularını selametle uyuyamayacaklardır. Çünkü ictinap kabil olmayan bir iştirak mucibince ecnebi eli tarafından onların suretine iras edilecek şey öldükten sonra onlar tarafından tekrar bozulmasına bu kadar endişeli olmaları bunun içindir. Çünkü kabilenin rafaah, saadeti, hatta mevcudiyeti sirrî bir iştirak mucibince daima hayatta olsun olmasın kabile reisinin haline tabidir.

Aynı mulahazalar sirrî vasıflarını gördüğümüz diğer mâşerî tasavvurlarda, mesela isim, gölge hakkında da varittir.

Bu mâşerî tasavvurlardan birisi bilhassa daha ehemmiyetlidir. çünkü iptidai zihniyet hakkında şayi olan bir nazariyenin istinat noktasını teşkil eder. O da „Ruh„ tasavvurudur ki „ruhculuk *Animisme*” denilen mâlûm olan mezhebin hareket noktasıdır. Bu mezhebin umdesini tarafdarlarından biri şu suretle vaziediyor : „düşünmeye kabiliyetli fakat henüz medeniyetin aşağı derecesinde bulunan insanların iki hayatî mesele ile derin bir surette mütebassis oldukları zannolunur. Evvela yaşayan bir cisim ile ölen bir diğeri arasındaki fark nedir? rûyaların, hastalığın, ölümün sebebi nedir? İkinci olarak uykuda ve yarı nyanık rûyetlerde zahir olan insan şekilleri nelerdir? Bu iki hadiseler zümresini mulahaza ederek eski zamanın vahşî feylosofları şüphesiz her insanın kendine ait iki şeyi hayatı ve hayaleti olduğunu intaç etmek suretile ilk adımı atmış oldular. Her ikisinin cisim ile sıkı münasibeti olduğu meydandadır: hayat cismi his etmeye, düşünmeye, hareket etmeye kabiliyetli kılar; hayalet de hayatın sureti yahut ikinci benliği olur; her ikisi, hayat gidebilmek ve cismi ölü yahut hassasiyetsiz bırakabilmek, hayaletde o cisimden çok uzakda bulunan insanlara zahir olabilmekle kezâ cisimden tefrik edilebilir şeyler olarak tasavvur edilmiştir.

İkinci adım sadece hayat ile hayaleti imtizaç ettirmekten ibarettir, Çünkü her ikisi cisme aittir; o halde niçin biri diğesine ait olmasın, veay ruhun tezahürleri olmasın! Bu her halde aşağı ırklarda şu suretle tarif olunabilen şahsî ruhun yahut perinin sahiden tasavvuruna tetabuk eder: cisimsiz, kesafetsiz, bir nevi buhar, zar, gölge mahiye-

tinde bir surettir. Canlandığı fertte hayatın ve zihnin illetidir. Mâzide ve halde onun cismanî sahibinin iradesine ve şahsî şuuruna hâkimdir. Cismi muhtelif mahallerde çok kerre his edilmez ve görülmez olarak aynı zamanda izhar etmeye kabiliyetlidir. Maamafih benzediği cisimdede ayrı bir hayalet gibi uyumuş yahut uyanık kimselere bilhassa maddî bir kuvvet gibi zahir olur. Bu cismin ölümünden sonra insanlara gözükmeye ve mevcut olmaya devam eder. Diğer insanların cismine girmeye onlara temellük etmeye, hayvanların cismine ve hatta câmit şeylere girmeye kabiliyetlidir. Bu beyanat en kuvvetli bir tarzda insan hasselerinin bedihî şehadetine tealluk eden itikatlardır ki iptidai bir felsefe ile tefsir edilmiş samimiyetle mantikî ve aklıdır.,

İşte ruhçulara göre bu mezhep menbain ne kadar yakın olarak yâni en iptidai şeklinde alınır o kadar müntic ve mantık noktai nazarından çok cemerelidir. Sonra yeni unsurlara karışarak en müşkül meseleleri haletmeye uğraşarak teşevvüşe uğradı. Bidayette tam bir saffet halinde idi. Adetâ vakıaların huzurunda “vahşî feylesof,” un saf teemmülüne kendini icbar etti. Bu feylosofların kendi farziyelerinde bulduğu ıtınmamı esasen aynı zihin faaliyetinin temadisi olduğu için bu gön de alim buluyor.

Bu nazariye câzibeli gözüktür. Filhakika eğer biz o “vahşî feylesof,” un yerinde olsaydık onun gibi düşünecektik. Yâni onu düşündürdüğümüz gibi düşünecektik. Fakat acaba böyle bir “vahşî feylesof,” varmıdır? İptidai cemiyetlerde ruha ait mâşerî tasavvurlar hayat meselelerini halletmek ihtiyacından doğmuş bir nevi mezhep tesis eder mi?

Böyle olmadığına hiç şüphe yoktur. Mademki bu cemiyetlerin zihniyeti bizimkinden başka türlü teveççüh etmiş ve onların mâşerî tasavvurları her şeyden evvel sirri vasıflar olduğu sabittir, iptidailer mevcudatın sirri hassalarile daha çok meşgul olurlar. Bundan dolayı ruha ait bu iptidai “felsefe,” nakadar aklı ve müntic olursa, toplanmış vakıaların mecmuuna ve bu felsefeyi vazedenlerin dirayetine rağmen izahını iddia ettiği şeyden çok uzaktır.

Filvaki müşahede kâfi derecede ve meharetle yapılmış olan hemen her yerde “hem bir taraftan hayatın umdesi, hem de diğer taraftan hayalet gibi zahir olan yalnız tek bir ruh,” telakkisine tesadüf edilmez. Mâşerî tasavvurlar bize çok müterekkip ve güç “izah edebilir,” şeyler gösterir.

Bu hususdaki müşahedelere bakalım: Afrikanın garp taraflarında toplanan müşahedeler bir takım mâşerî tasavvurları ihtiva ediyor ki ruh mefhumile asla tevafuk etmez.

Yeriler *Kra* ile *Srahman* ı tefrik ederler. Kra’insanın doğmasından

evvel mevcut idi, ihtimal **Kra** halinde pek çok fertlerde bulunmuş ve o kimse öldükten sonra yine kendi mustakıl hayatında devam edecektir. Ya bir yeni doğanın cisminde, yahut bir hayvanın cisminde girecek ve yahut **Sisa** yâni ikametgâhsız **Kra** şeklinde alemde gezip duracaktır.

Sisa daima şöyle tasavvur olunur: bir teviye girecek bir insan cismi arar ve arada **Kra** ya inkilap eder, hatta yerini kapmak için bir **Kra** nın gaybubetinden istifade eder.

Kra ikamet ettiği cismi arzusu ile terkeder, ve tekrar avdet edebilir.

Kra cismi ancak uykuda iken terk eder, ve rüyalar **Kra** nın bu gaybubetinde yaptığı macarâlar itikat olunur.

Srahman yahut peri ancak cismanî insanın ölümünden sonra hayata başlar, ve ölen insanın ölmeden evvel hayatta iken geçirdiği mevcudiyete ölümler memleketinde alelâde devam eder.

Şu halde ayrı ayrı şunları mülâhazaya almak lâzımgelir. 1 — Yaşayan insan. 2 — İnsanda ikamet eden **Kra** yahut peri 3 — Her nekadardır gölge şeklinde **Kra** nın devamından ibaret olmakla beraber peri yahut **Srahman**.

Bu fark mevcut olan her şeye tatbik olunur, Meselâ bir çalı parçalandı yahut kurudumu onun **Kra** sı yeni bitmeye başlayan bir taneye girer, ve çalının perisi ölümler memleketine gider.

Bunun gibi koyunun **Kra** sı koyun öldürüldüğü vakit yeni doğan bir kuzuya girer ve koyunun perisi insan perilerine hizmet etmek için ölümler memleketine gider. Zencilerin rivayetince bizzat ölümler memleketi, onun dağları, ormanları, dereleri evvelce bizim dünyamızda mevcut olan şeniyetlerin perileridir.

Görülüyor ki **Kra** ruh değildir. Çünkü ruhculuk mezhebine göre „can veren, tefriki kabil olan ve sonra yaşayan cevherdir„. Halbuki her **Kra** bir çok kimselerde ikamet eden ve ihtimal diğer bir çoklarında ikamet edecek olan bir peridir. Bazı cihetlerden **Kra** bir muhafız meleğe benzer, fakat ondan daha fazla bir şeyi haizdir. Bunun insan ile olan sıkı rabitası, onun gaybubeti zamanında geceleyin yaptığı macerâların bu insan tarafından uyandığı vakit mâlum olduğu vakiasile ispat edilmiştir. İnsan kendi **Kra** sının efaalinin neticelerini maddi olarak his eder. Bir zenci uyanık iken kendini sert ve rahatsız his ettiği vakit bu araz kendi **Krasının** bir diğeri tarafından dövüldüğüne yahut bazı meşakkatli işler gördüğüne hamiletmekden asla fariğ olmaz. Bir gölge şeklinde olarak **Kra** temamilen insan şeklindedir. insanın perisi ve cismi Kramın fiillerile munfail olmuş ve onları zabıt ve kayı etmiştir.

Kra ikamet ettiği insanın cismini terkettiği vakit bu insan madeten hiç bir zarara maruz kalmaz. İnsan uyurken **Kra** gider ve insan onun farkında olmaz. Eğer insan uyandığı vakit gider ise onun gitmesi ancak bir aksırma yahut esneme ile mâlum olur.

Ferdin kendi Krasile münasebetleri nasıl olur. Onun Krası bizzat kendidir, ve kendi değildir demek ikisi de sahi değildir. Kra fert değildir, çünkü ondan evel mevcut oluyor ve ondan sonra yaşıyor; bununla beraber ferttir; çünkü fert uyandığı vakit Kranın gece yaptığı katlandığı, muztarip olduğu şeyi hatırlıyor.

Eğer iptidainin tasavvurlarının mantıkî düşünce icaplarına tabi olduğunda ısrar odilecek olursa, değil yalnız ruhculuk mezhebinin zannettiği gibi „aklî ve kendi kendine müntic bir meslek,“ bulunmamakla kalmayacak, belki gayri mâkul de olacaktır.

Fakat iştirak kanununa raptedecek olur isek tasavvurları anlayabiliriz. Fert yaşadığı esnada kendisinde sakın olan Kra ya iştirak eder, yâni bir dereceye kadar hem Kradır, hemde asla Kra değildir. Tenakuz bu kablelmantıkî zihniyeti hiç korkutmaz. Ölüm anında bu iştirak kesilir.

İptidaî cemiyetlerde tesadüf ettikleri çok karışık tasavvurları kendi mantıkî zihnin kaidelerine göre muhakeme eden müşahitlere göre bu tasavvurlar kabul edilebilir mânâlar göstermedikleri için iptidailerin bir çok ruh kabul ettiklerini farzetmeye mecbur oluyorlar. Bu suretle bir ruhda kabul edilmez ve telif edilmez şeyi o ruhlar arasında tevzi etmek imkânı hasıl oluyor.

Mesela orta Avusturalya'da Spencer ve Gillen bir çok defalar müteaddit ruhlardan bahsederler.

Diğer bir müşahit başka kabilelerde ruhun „kısmıları,“ ndan bahiseder.

Şimalî Amerikada ruhun kesreti vardır. „Bunlar bir cisimde bir çok ruh tefrik ederler,“ Bâzıları da bir ruhda dört ruh olduğuna inanırlar. Dört ruhun muhtelif anlarda biri diğerinden sonra gittiğini farz ederek tedricî ölüm hadiselerini izah ederler. Ölüm tamam olunca bütün ruhların gittiğini ve yeniden cismin haricinde toplandıklarını söylerler.

Bâzılarına göre de her şahsın kendinde ikamet eden müteaddit perisi vardır. biri beyaz, diğeri esmer, bir üçüncüsü açık renkde olup bu sonuncu yalnız hayata hâkimdir.

Diğerlerine göre dört ruh vardır: 1 - Gismin ruhu olup onunla beraber ölür. 2 - Bir peri ki daima cisim ile beraber yahut cisme yakın bulunur. 3 — Cismin işlediklerinden mesul olan ve bâzılarına göre cenuba doğru, diğerlerine göre garbe doğru giden ruhdur. 4— Ruh daima

ölünün saçlarından küçük bir saçın yanında kalır; ve ölünün ana ve babası bir fırsat bulup da onu düşman memleketine atıncaya kadar saklar orada saç hastalık ve ölüm saçan gezici bir hayalet olur.

Birtania kolombia, sında insanın dört ruhu olduğuna itikat olunur. En muhimmi tamamen küçük olan bir insan şeklindedir, diğerleri birincinin gölgeleridir. İnsan hasta oldumu sebebi ikinci dereced olan ruhun cismi terketmesidir.

İmdi biz iptidailer nezdinde ruhcuların bahis ettiği gibi, hayalet ve hayat umdesi olarak tezahur eden tek bir ruha tesadüf etmiyoruz. Şüpesiz onlar her tarafta gördükleri şeylerin şeyce şeniyetine inanırlar, ve onlar ölümlerin perilerinin *gosts* hiç olmazsa bir az zaman, diri iken ikamet ettikleri mahalde biraz kalmak için geri geliyorlar. Fakat bizim gördüklerimiz iyice isbat eder ki onların bu mevzu hakkındaki mâşerî tasavvurları bu iştirakleri izah etmek ve „ruh“ un yeknasaklığı mefhumu ile teşrih etmek ihtiyacından ileri gelmediği meydandadır. Bilakis denirki bidayette (Bu tâbirlerin kullanılabileceği dereceye kadar) ruh mefhumu iptidailerde bulunmuyor. Bunun yerinde umumiyetle sahiden olarak bir ferdiyetin vazih şuurunda henüz imtizaç etmemiş olarak hemvuku olan bir çok iştiraklere ait heyecanlı tasavvurlar vardır. Bir kabilenin, bir totemin, bir semiyenin âzâsı kendini sirri bir surette kendi içtimaî zümresi ile birleşmiş, kendi totemi olan hayvan yahut nebata sirri bir surette iştirak etmiş v.s olduğunu his eder.

Muayyen anlarda [mukaddes merasim; stiluk menasiki ve diğerleri] şiddeti teceddüt ve tezayüd eden bu iştiraklerin bazıları diğerlerini asla menetmez. Bu iştiraklerin zümrenin bütün âzâsı tarafından his edilmiş olmak için muayyen mefhumlarla ifade edilmeye ihtiyacı yoktur.

Daha sonra bu merasimin, bu mensikin git dide anlaşılması, sonra da tatbik edilmesi artık gevşemeye başladığı vakıt teamüllerde ve hurâfelerde muhafaza edilmiş olan bu iştirakler denebilir ki „kesretli ruhlar„ şeklinde tecelli ederler. Nitekim Mis Kingsley, tarafından te-tebbu edilmiş olan kalabar zencilerinde bu vaki olmuştur.

En nihayet, mesela Yunanilerde olduğu gibi bize çok yakın bir zamanda, bir hayat umdesi ve cismin mânevî bir müsafiri olarak tefrik edilmekle beraber bu kesretli ruhlar bu sefer tek bir ruhda tebellür edecektir.

Velhasıl ruhculuk nazariyesinin hareket noktası hizmetini gören ve bu nazariyeye göre vahşiler mezhebinin mevzuu olan „ruh“ ancak nisbeten ilerlemiş cemiyetlerde zahir olur. Ruhcuların bu mefhumu bu kadar

uzak geriye doğru irca etmesi bu vakıların mâlûm olmamasından dolayı değildir. Belki bu vakıların tefsiri bunlara âdetâ bir mevzu ile telkin edilmiş olunur ki o mevzuaya göre iptidâî cemiyetlerin zihniyeti bizim zihnimizin mantık kanunlarına aynen tabi olur. mevzuayı terk edince bu zihniyetin sirrî ve kablelmantıkî, ve bununla beraber mâşerî tasavvurları idare eden iştirak kanunu meydana çıkar. Binaenaleyh ruh mefhumu ancak oldukça ilerilemiş bir zihin mahsulu olup henüz iptidâî cemiyetlerce meçhul olmaktan başka suretle mulahaza olunamaz.

III

İptidâî cemiyetlerde fert ile cemiyet arasındaki münasebetin tetkiki de bize iştirak kanununu daha vazih kılar: iptidâî zihniyetteki mâşerî tasavvurların teşekkülünü temin eden iştirak kanunu bu tasavvurlar arasında bulunan ittisali de idare eder. Bunu isbat etmek için kablelmantıkî zihniyette mevcudat ve eşyanın kendi aralarında başlıca nisbetlerinin nasıl şeniyetleştirdiğini teharri etmek kifayet eder.

Evvela içtimâî zümrelerin mevcudiyeti bunları terkîp eden fertlerin mevcudiyetile olan nisbetlerin çok kerre tasavvur edilmiş ve tasavvur edilmekle beraber his edilmiş bir iştirak, bir ittihatdan ibarettir. Orta Avusturalya'da Spencer ile Gillenin tetkikleri bunu tevzi eder. Aruntalarda her fert Alşeringa [hürafeler devri] da bir cettin yahut bir hayvanın peri cüzünün doğrudan doğruya tecessüdüdür. Her insanın totemine tıpkı kendi gibi olan bir şey nazaryle bakılır. Diğer taraftan her totemli zümre ismini taşıdığı hayvan yahut nebatın bolluğu üzerine doğrudan doğruya tesir ettiği farzedilmiştir. „Nihayet her totem bir mahalle, hudutları temamilen muayyen ve totem cetlerin perileri tarafından daima işgal edilmiş bir mekân cüzüne sirrî bir snrette merbuttur.

Buradaki mâşerî tasavvurlar yukarıda gördüğümüz Bororo'ların kendilerini kırmızı papağan atettikleri tasavvura temamilen mümasildir. Her fert şimdi hayatta olan filan yahut filan erkektir ve ya filan yahut filan kadındır, hemde Alşeringa zamanında yaşamış olan [beşerî yahut nim beşerî] filan geçmiş ata-ferttir, hemde kendinin totemi yâni ismini taşıdığı hayvan yahut nebat nevinin aslına sirrî bir surette iştirak eder.

İptidâî cemiyetlerin çoğunda eksik olan „imek” fiili bizim konuştuğumuz lisandaki alelade rabita mânasına değildir. Başka şeyi ve daha fazlasını gösterir. Bu fiil aslın ayniyeti vasıtasıyla olan bir nevi müşareketi, yaşanmış bir iştirakin mâşerî vicdanını, mâşerî tasavvurları ihtiva eder:

İşte bundan dolayı hayvanlar, nebatlar nevinin muntazam husulunu temin etmek maksadile yapılan İntichiuma' merasimini ifa etmek muaf-

yyen totemli bir zümrenin azâlarına inhisar eder. Birçok iptidaî cemiyetlerde yapılan temsiller, merasim, danslar, resimler, kostumler; süsler bundan ileri geliri ve aynı gayeyi takip eder.

Avusturalia, kabilelerinde Spencer ile Gillen İntichiuma merasiminin, değil yalnız hem sırrı hem de faydalı mânâsını, belki totem zümresile ve totem nevile fert arasındaki derunî münasebeti adetâ vaka esnasında elde etmiş oldular. Bu münasebet bir mefhum ile ifade olunamaz, çünkü bilhassa mantıkî zihin kadrolarıyla tevfiğ kabil olmayan tamamen sırrı olan bu münasebet iştirakden ibarettir. “Bazı hayvanların hareketleri alelâde taklit edildiği zan olunur. Fakat merasim bundan çok derin bir mânâyı haizdir, çünkü her sanatkar Alşeringa devrine ait Ata bir ferdi temsil eder... nim beşer olan [asla ölmez] bir cettin perisi cüzünün tecessüt ettiğine göre dir ki kabilenin her uzvu doğmuştur. ve binaenaleyh bir defa doğunca zarurî bir tehavvülü bir halefi olmuş olan Alşeringa zamanında cetti olan hayvan yahut nebatın ismini alır..”

İmdi merasim ve rakıslardan maksat ve gaye sırrı bir teharrük ve muharrik bir serhoşluk vasıtası ile şimdiki ferdin, ve onda yaşayan Ata - zatin ve onun totemi olan hayvan yahut nebat nevinin imtizac ettiği asıl ile olan iştiraki canlandırmak ve devam ettirmektir. Bizim zihniyetimize göre bunda karabet ne kadar yakın olursa olsun her halde mütemayiz üç şeniyet vardır. kablelmantıkî zihniyete göre hepsi üç olmakla beraber üç ancak biri teşkil eder.

Bu suretle merasim vasıtası ile nevi üzerine icra olunan tesir doğrudan doğruya olmakdan daha fazla bir şeydir: bu tesir “*içerdendir*, immanent..” İptidaî bunun tesirinde nasıl şüpeye düşebilir?. bu suretle yaşanan ve fiil mevkiine konan tasavvurlara rafakat eden iştirak hissine nisbetenen metin mantık yakını bile müphem kalır.

Bu iştirakin bu ittihadın bir diğer safhası daha Aruntâlerin ferdi ve içtimâî hayatında *Churinga* denilen mukaddes eşyanın oynadığı rol ile daha ziyade tebarüz eder. Bu eşya [umumiyetle sırrı resimlerle süslenmiş müstatıl şeklinde taş yahut odon parçaları] mukaddes mahzenin bir tarafında ihtimamla muhafaza edilir, oraya kadınlar ve çocuklar yaklaşmaya cesaret edmezler. Her mahalle ait totemli zümrenin kendi eşyaları vardır.

Mantıkî düşünce cihetindn *Churinga* nın ne olduğunu yahut ne olmadığını doğruca tarif etmek müşküldür. Fertlerin haricî ruhları, ataların perilerinin intikal vasıtaları, ve ihtimal bizzat bu Ataların cisimleri, totem mevcudiyetinin, heyulâsı, hayatiyetin mahfazası, işte bu eşya nebet nebet ve aynı zamanda bunların hepsidir. Bunların sırrı

kudretlerine aít his, sonra göreceğimiz, süluk merasimí esnasında şidetin son derecesine varır. Şimdilik **churinga** ların nasıl dinî bir hürmetle etrafında bulunulduğunu, nasıl tazım ve tadbirle onlara dokunulduğunu göstermek için şunu söyleyelim: bu **churinga** lar komşu bir kabileyeye ariyet verilip onlar geri verdikleri vakit yapılan tetkik devam ettiği müddetçe **churinga** ların huzuru hürmetli bir sükûut husule getirir, göya yerliler o eşyanın aít olduğu ölülerin perilerinin orada bulunduklarına sahiden inanıyorlar, ve tetkik vaki olduğu müddetçe orada bulunanlardan hiç birinin mırıltıdan daha fazla sesini çıkarttığı duyulmaz.

Bazı müşahitlerin bunları tasvir için kullandıkları tabir iştirak mefhumunu temamlle gösterir. Meselâ: "**churinga** - yılan gibi bir **churinga** ya temellük eden bir insan mütemadi bir surette onu elile uvacaktır. Bunu yaparken **Alşeringa** yılanının mankibesini teganni edecek ve yavaş yavaş kendisile mukaddes şey arasında hususî bir iştirakin vukunu his etmeye başlayacaktır; bir nevi hassa mukaddes şeyden ona ve ondan mukaddes şeye geçer."

Bu halde **cuhringa** nın canlı bir mevcut gibi tasavvur edilmiş yahut his edilmiş olmasına hayret edilmez. Bu bir odon yahut bir taş parçasından bütün bütün başka bir şeydir. O şey samimî bir suretle Ata ya merbuttur. Onun bizde olduğu gibi heyecanı vardır. ve bu heyecanlar canlı insanların heyecanları teskin edildiği gibi elile okşanıldığı vakit teskin edilebilir.

İşte doğrudan doğruya tasavvur edilmiş ve şimdi his edilmiş olan iştirakden iptidai cemiyetlerde bu kadar münteşir olan hayvanlar ile insan, yahut daha ziyade bâzı insan zümreleriyle muayyen hayvanlar zümresi arasındaki akrabâlığı isbat eden itikatlara geçiş kolay olur.

Bu itikatlar çok kerre hurafelerle ifade olunur.

Daha ilerilemiş cemiyetlerde bu hurafe hayvanlara aít tasavvurlar biraz farklıdır. Totemli zümreye aít Atalar şimdi mevcut olan hayvanlara temamlle benzer hayvanlar gibi asla değildir, fakat sirrî bir tarzda hem hayvan mahiyetini hem de insan mahiyetini haizdir. Denebilir ki Atalarda içtimaî zümre ile totem olan hayvanın irtibatını tesis eden iştiraki tasavvur ederler.

Meselâ Beritania' Kolombia'sında "Loutr," lar ismi altındaki kabile efradından birine bir müşahidin lutrları nasıl akrabâ telakki ettiklerini sorması üzerine şu izahı almıştır. "Şüpesiz onların kendi uzak atalarının lutr olduklarına inandıklarını fakat onun bu gün mevcut olan lutr nevinin aynı olduğunu düşünmediklerini söylemiştir. kabilenin neşet ettiği insan - lutr hayvan değildir; O atalar lutr suretini almak için

erkek yahut kadın ın uretini terk etmek kuvvesini haizdir. Eski zamanda bütün hayvanlar böyle idi . Sade alelade hayvan olmayıp kezâ insan idiler. ve istedikleri zaman hayvan derisini giyerek yahut atarak gerek insan gerek hayvan suretini alabilirlerdi. „

İptidai cemiyetlerin tabii ve pek bedihî gördükleri ve müşahitle-
rin nazarında o kadar garip gözüken akrabâlıklar böylece sirri iştirak-
ler vasıtasile tevazzuh eder .

Böyle akrabâ olan hayvanlar öldürülmez ve eti yenmez .

Diğer kabile efradından birinin sirri akrabâlığına rağmen bir tim-
sal onun bacağına ısırması ve fert vakayı şöyle izah etmiştir: “Ben asla
bir timsah öldürmeyi arzu etmedim . Çünkü benim atalarım a ait rüya-
lar beni daima böyle bir fiilden men etmiştir . Ben bir timsahın bana
hucum etmek nasıl hatırına geldiğini anlayamıyorum . Onun beni bir
yabancı sanmış olması lâzımgelir . Periler bu hatâyı görerek benim ha-
yatımı kurtardılar . ”

Bir içtimai zümre yahut bir fert böylece totem olan bir hayvan ile
mütesanif yahut akrabâ olduğunu itikat ettiği vakit, ve bu hayvan ile
olan müşahhas münasebtlerde bu iştiraki şeyceleşdirdiği vakit ona gö-
re mecmuu ile ve âdetâ mücerret olarak alınmış olan hayvan nevi,
yahut nevin mâşeri olarak mülâhaza olunan bütün mümessilleri, ya-
hut en nihayet cüzî olarak filân yahut filân hayvan mevzuu bahis
olmaz .

Mantikî zihne göre bunlar bazıları diğerlerinden ayrılmış müte-
mayiz faraziyelerdir. Bu zihne göre bunların aralarından birini tercih
etmek lâzimgelecektir. Kablelmantikî zihniyet filen bunları hemen
hemen hiç tefrik etmez. Çünkü kablelmantikî zihniyetin müdir umdesi
olan iştirak kanunu ona hiç müşkülât olmaksızın hem cemaatte ferdi
hem de fertte cemâati düşünmeye müsait bulunur. Bizon ile bizonlar
arasında bu zihniyet sirri bir iştirak tasavvur eder, ve ne nevin mâşeri-
yeti nede fertlerin münferit mevcudiyetleri onlara göre bize göre olduğu
mânâda değildir .

Avda ölen hayvan şerefine yapılan büyük merasimde edilen tâzim-
ler bilhassa bu hayvanı yahut hüsnü niyeti temin olunmak lâzim-
gelen nevin aslınamı ait olduğunu düşünmede mânâ yoktur. Tefrik
edilmeksisin her ikisine birden tâzimler arz olunur. Bir müşahit anla-
tıyor: „ Şimalî Amerikada bir fransız yakaladığı bir küçük faryeyi atar,
bir küçük kız onu yemek için alır, çocuğun annesi onu elindeu kapar
ve ölmüş hayvanı gayet merhametli bir surette okşamaya başlar.
Bunu yapmasının sebebi fâreyi yemek istediğinden dolayı çocuğunu
tazip etmemesi için fâreler perisini teskin etmek için olduğunu söyler.”

ilahiyyat : 4

Bu fâmi peri mantıkî zihne göre, bu zihne ait makuleler cihetinden şeniyette ifade edilemez olan bir nisbetin yâni: fert - hayvan ile mâşeriyet - hayvan arasındaki iştirake ait bir nisbetin bir medlul ile tercümesidir. Ve bu iştirake bizce olduğu gibi hem teşrihî bünyenin hem hayatî fonksiyonların, hem de, tecrübe ile doğruluğu meydana konabilir olan mütebariz haricî vasıfların aynı olması gibi bir illet ve delil gösterilemez: bu iştirak kablelmantıkî zihniyetce his olunan her şeniyette olduğu gibi „peri” tabirlerinde his edilmiş ve tasavvur edilmiştir.

Hele hayvana ait olarak bu zihniyeti alâkadâr eden şey [hayvandan tegaddı edilmek ihtiyacından sarfınazar edilmiş; - ve hatta bir hayvanın etini yemek her şeyden evvel onun aslı ile sirrî olarak iştirak etmektir] onun görünür olan şekli ve vasıfları değildir, belki hayvan onun tezahüründen başka bir şey olmayan hayvanın perisi ve bu hayvanın muayyen insan zümreleri [ferdî olarak yahut mâşerî olarak mülâhaza edilmesinin ehemmiyeti yoktur] olan sirrî münasebetlerin kime ait olduğudur. Görünmez ve his edilmez olan bu “peri”, hem meçmuda hem de her ferttedir. Bu “huzur kesreti”, kablelmantıkî zihniyeti asla teşviş etmez.

IV

Buraya kadar iptidaflerin mâşerî tasavvurlarında sükun noktina-zardan yâni eşyanın, tabîî hadiselerin, fertlerin mevcudiyetini idare eden iştirake ait münasebetler diye bileceğimiz şeyi bilhassa mülâhaza ettik. Şimdi hareket yâni eşya ve mevcudatın yekdiğeri üzerine içra ettikleri amelleri, tesirleri noktinaazarını ele alalım.

Şimdiden hemen söyleyelim ki kablelmantıkî zihniyetin mümeyyiz vasıflarından biri olarak bir çok ahvalde bu iki noktinaazar pek de tefrik edilmez. Çok kerre bir filin içeriden yahut intikal ile olup olmadığını tefrik etmek bizim için mümkün değildir. Bize mütenakız gözükken şeyi anlamadaki müşkülata rağmen o fiil hem öyledir, hem de böyledir.

İşte gördüğümüz gibi İntichiuma merasimi vasıtasıyla totemli bir zümre tarafından kendi totemi olan hayvan yahut nebat üzerine içra ettiği tesir bu kabildendir.

Kezâ Şimalî Amarıkada rüzgâr totemi âzâsının haiz olduğu tesir dolayısıyla sinekler pek fazla rahatsızlık verdiği vakit bir meltemin esmesini elde etmek için onlara muracaat olunur.

Kezâ su totemi reisi bir düşmana karşı bir değnek yahut kemik tevcih etmekden ibaret olan büyü işlerinden çok ihtimam ile çekinmelidir; çünkü eğer böyle bir şey yaparsa su pis olur ve kokar.

Bu vakialar ve emsali kablelmantıkî zihniyette kendi üzerine icra ettiği tesir ile diğer bir şey üzerine icra edilen tesir arasında geçişin nasıl his edilmez bir surette teşekkül ettiğini gösterir. Su totemi reisinin bir fili suyu içilmez bir hale getirdiği vakit icra olunan tesirin intikal ilemi yoksa içeridenmi olduğunu söylemek mümkün değildir: kablelmantıkî zihniyet bunu tefrik etmez. Fakat bizim burada totemli zümrelerin onların totemli olan mevcut yahut şey yahut nevi ile münasebetleri hususunda vazih bir surette elde ettiğimiz şey şudur ki bu zihniyet kezâ burada iştirak kanunu adı altında gözüktür. Meselâ bir totemli zümre ile mekânın bir istikameti [başlıca noktalar] arasında sirrî bir iştirak mevcuttur.

Bu başlıca noktalar da kezâ sirrî bir iştirak ile renklere, rüzgârlara, hürafe devrine ait hayvanlara merbuttur, bunlar da derelere, yahut ormanlara ve böylece devam ederek hemen 'hemen nihayetsize kadar gider. Meselâ, muayyen bir zümreyi, bir kabileyi yahut kabile-den bir aileyi ihata eden tabiat onların mâşerî tasavvurlarında mantıkî düşünce kaidelerine göre sâbit kanunlar tarafından idare edilen her şey yahut şeyler ve hadiseler cümlesi gibi değil-belki eşya, mevcudat, hadiseler ancak vasıtalar ve tezahürlerden ibaret olan müteharrik sirrî ameller ve aksülameller meçmuu olarak zahir olur, bu meçmu zümreye tabidir, nitekim zümre de ona tabidir.

İptidai zihniyet her tarafda intikal vasıtasıyla, uzakdan intikal vasıtasıyla, temas vasıtasıyla, pislence vasıtasıyla, tasarruf vasıtasıyla velhasıl anî olarak yahut az çok uzun bir zaman nihayetinde bir şeyi yahut bir mevcudu muayyen bir hassaya iştirak ettiren bir çok ameliyeler vasıtasıyla hassaların irtibat ettiğini görür, meselâ bir merasimin başlangıcında o şeyi mukaddes yahut lâmukaddes kılar.

Muhtelif tabu nevilerine ait itikatlar bu kabildendir. Bir Avusturalia'lı yahut zelanda'lı haberi olmaksızın memnu' bir yemeği yemiş olmak fikri ile korkdumu tabuya tecavuz etmiş olmasından dolayı muztarip olur, çünkü kendisinin yemek vastasıle lthal edilmiş ve ilacı olmayan öldürücü bir tesir ile dolu olduğunu hiseder. Mesela o yemek bir reisin yemeği artığı olup cemâatten bir ferdin yanlışlıkla onu yemesi ile yemek bu tesiri iştirak ettirmiş olacaktır.

Bâzi fertlerin deri giydikleri her zaman hayvana munkalip olacak larını tasdik eden [kaplan, kurt, ayı] umumî itikadın esasında aynı tasavvurlar vardır. İptidailere göre bu tasavvurda her şey sirridir. O acabâ insanın kaplana inkılap etmek için insanlıktanmı çıktığını sonra da tekrar insan olmak için kaplanlıktanmı çıktığını bilmeyi düşünmez. Bunları alâkadâr eden şey bu insanları bâzı şerait altında hem

kaplan hemde insan olmaya iştirake kabil kılan ve binaenaleyh insandan başka bir şey olmayan insandan ve kaplandan başka bir şey olmayan kaplandan daha korkunç kılan şeydir.

Kartal tüyile başını yapan bir Huichol' bunu süslenme için yapmaz. bu tüyler vastasıla kuşun basiretinden kuvvetinden, hikmetinden bir şeyin kendine intikal edeceğini düşünür. Burada da kezâ onu harekete getiren mâşerî tasavvurların esasında iştirak vardır.

İptidailerin arzu ettikleri neticeleri elde etmek için umumî bir tarzda istimal ettikleri tarikler onların tabiat kuvvetleri, ve etraflarındaki mevcutlar, ve hadiselerin eserleri hususunda edindikleri fikir hakkında bizi tenvir eder; çünkü ya onlar bu eserlerin husulünü farzettiklerigibi taklit ediyorlar; yahut bunları kendiliklerinden tatbik ettikleri şeyin suretine göre tasavvur ediyorlar denebilir. İleride daha tafsilat ile göreceğimiz bu geniş tarikler zaten sirridir, ve hemen hemen daima iştirak münasebetlerini tezammün eder. İmdi her tarafı ihata eden tabiatın kuvvetleri hakkındaki tasavvurlar da aynı vasfı gösterir.

Ruhculuk nazaryesine göre ise insanlaşdırıcı bir temsilin [ana logie anthropomorfique] kendiliğinden ve içtinap edilmez bir teemmülû vastasıla iptidailer tabiatın her tarafında kendilerinininkine benzeyen iradeler, periler, ruhlar görürler. İptidailere böyle kendi failiyetlerine tekdâdüm eden bir teemmül ve bu teemmülün neticesi üzerine teessüs etmiş bir tâmin atfetmek doğru değildir. Vakıalar bizi hiç olmazsa bidayette ruhculuk mesleki olacak olan temamille mantıkî ve muntic olan bu tabiat felsefesini iptidailere isnat etmekden men eder.

Vakia bu hususda toplanmış ve tasnif edilmiş bir yığın vakaları hisaba katmak ve bu vakalara göre iptidailerin mâşerî tasavvurlarında ölü, hareketsiz, cansız hiç bir şeyin bulunmadığını tasdik etmek lâzımgelir. Cansız olsun, âzâsız olsun, hatîa insan elile yapılmış olsun bütün mevcutlar ve bütün şeylerin en türlü türlü tesirleri icra etmek ve o tesirlere mâruz kalmak kabiliyetleri var diye tasavvur edildiği çok isbat edilmiştir. Malezyalı mâden amelesi kalay mâdeninin bâzı kimseler tarafından keşif edilmesine müsait bulunup diğerlerine asla keşif olunmayacağı itikadında bulunurlar; zünilerin mênus eşyaya verilen şekillerin en ince teferrüatının nelere delâlet ettiğini biz yukarıda gördük,

Fakat bundan ne kalay mâdeninin, ne de ev kaplarının insan ruhuna mümasil bir ruhları olduğu tasavvur edilmiş neticesi çıkarılmaz. Yalnız mâkul olan şu netice çıkar ki iptida ilerin zikniyetine göre mevcudata, eşyaya ve onların münasebetlerine ait tasavvurlar sirridir, ve

bunlar iştirak kanunu tarafından idare olunur. Olabilir ki bu zihniyetin her hangi bir inkişaf devresinde muayyen bir zümrenin fertleri hem kendi şahsiyetlerine daha vazih bir şuur edinmeye, hem de kendilerinin haricinde hayvanlarda, ağaçlarda, kayalarda v.s yahut mâbutlarda perilerde mümasil şahsiyetler farzetmeye meyil ederler. Fakat ne bu tasavvur, ne de tâmin edilmiş bu temsil bu zihniyetin tabii iptidai olan eseri değildir.

Garbi Afrka'da Bafiouti'leri tetkik eden kuvvetli bir müşahidin vardığı netice şudur ki irade yahut ruh ve yahut peri kelimeleri hazifedilmek lâzımgelir. Vakia mevcudatta ve hadisatta bir şeyler vardır, fakat bu ne ruhdur, ne nefisdir, ne de iradedir, fakat mutlakâ bir tâbir koymak lâzımgelince ruhculuk yerine kuvvetciliği koymak lâzımgelir.

Bu müşahit on yedinci asırda oralarda dolaşan Dapper' isminde bir seyyahdan bahis ediyor ki ona göre bu kavimler ne mâbut ne de şeytan bilmiyorlar, çünkü ona mahsus bir isim yoktur. Fakat gizli bir kuvvet gördükleri her şeye *Mokisi* adını vermekle iktifa ediyorlar.

Velhasıl Bafiouti'ler iptidai perileri de bilmezler. Bunlara göre her tarafta münteşir olan kuvvet ve hayât umdeleri mevcuttur [bu gün ulvî bir mâbutten neşet etmiş gibi telakki olunur] - sonra bizzat kendileri, ve bu ikisinin arasında ölülerin ruhları mevcuttur. Bundan başka bir şey yoktur. Fakat ruhlarla, yahut perilerle değil bu kuvvetlerle siyah büyü ve onun düşmanı olan beyaz büyü tesirini icra eder.

Şimdi bâzı müşahedeleri ruhculuk lisanile dinleyelim : Şimalî Amerika'nın en aşağı nümunesi olan kabilelerde en iptidai olan ruhculuk tasavvuru tabiatı her tarafta canlı saymaktan ibarettir. Bu tasavvur insan ruhunu tanıdıktan sonra ikinci derecede olarak o tasavvurdan çıkarılmış değildir, belki tabiatteki bu canlılık tasavvuru ruhun tasavvuru ile birlikte sade bir temsil ile aynı zamanda vaki olur.

Kezâ bu müşahede de o kabildendir : “ Ba-Ronga'lar diğerleri gibi ruhcudur. Bunlara göre dünya ruhanî tesirlerle doludur. Bâzı hayırlı, bâzı da şer olurlar. Bunlar hakkında tam bir fikir edinmek pek mümkün olmaz. Bunların ruhculuğu tasavvuru çok müphemdir. Bunlara mukabil onlara çok alışgın olan iki yahut üç tasavvur vardır. Onların bu hususda ki itikadını vuzuhla gösterir. Bu tasavvur *Khombo* [betbahutluk] *Nsila* [pislik] ve *yila* [yasak] tasavvurlarıdır .”

Kezâ bu müşahede de o kabildendir : “ Malezya'lıların ibadetlerinin esaslı fikri daha iyi bir tâbir bulamadığımdan dolayı bizim burada “ruh,, dediğimiz insanda ve tabiatte müşterek bir hayât umdesini teczammün eden her tarafta münteşir bir ruhculukdur. ”

Kezâ şu müşahede de Şimali Amerika'lılar hakkında da aynı suretle varittir : “yerliler canlı ve cansız her şeklin, her hadisenin devam eden ve kendilerinde şuur hasıl olan irade kuvvetlerine benziyen müşterek bir hayât tarafından nüfuz edilmiş telakkî ederlerdi. Her şeyde bulunan bu esrarlı kuvvete onlar ‘Wakanda’ derler ve bu vasıta ile her şey insan ile ve kendi aralarında münasebette bulunurdu. Ve hayâtın bu devamı fikri vasıtası ile görünür ile görünmez, ölü ile canlı, kezâ her hangi bir şeyin parçası ile o şeyin bütünü arasında bir akrabâlık gözetirdi .

Şimdi bunlarda görüldüğü gibi kablelmantıkî zihniyetin esasını teşkil eden iştirak kanununa tabi mâşerî tasavvurları ruhculuk mesleki lisanile bunlardan daha iyi bildirmek kabil olurmu?

Bu müşahitlerden vakialara daha iyi nüfuz eden biri diyor ki : iptidailerin zihniyetini ötedenberi ruhculuk ile izah edecek yerde bunlar ilk önce sirrî kuvvetlerin bir hayat umdesini tasavvur ederler demek daha doğrudur . Ve ferdiyetler, şahsiyetler, ruhlar, periler ancak ikinci derecede olarak zahir olurlar .

İmdi na kadar dikkat ile vakialar toplanacak olursa müşahitler hatta farkında olmayarak pek çok kerre iltihak ettikleri ruhculuk tefsirinden çok ayrılmış oluyorlar . Binaenaleyh artık iptidailerin zihniyetinin sirri olduğundan dolayı zarurî olarak kablelmantıkî olduğu meydana çıkacaktır : yâni her şeyden evvel mevcudatın ve eşyanın sirri hassalarile ve kuvvetlerle meşğul olarak bu zihniyet mantıkî bir düşüncenin asla müsamaha göstermeyeceği tenakuzlara karşı endişe etmeksizin bunlar arasındaki münasebetleri iştirak kanununa göre tasavvur eder .

Lévy - Bruhl -
Halil Nimetullah